

Переосмислення економіки як науки

Тоні Лосон (Tony Lawson)
Faculty of Economics and
Politics University
of Cambridge

Професор з економіки факультету Економіки та політики Кембриджського університету. Автор численних наукових публікацій з проблем сучасної економіки, а також книг, присвячених економіці та онтології: „Економіка та реальність” (London and New York: Routledge, 1997) і „Переорієнтація економіки” (London and New York: Routledge, 2003). Коло наукових інтересів ученого охоплює економіку як соціальну теорію, онтологію, феміністичну епістемологію, філософію науки, економічну методологію, етику.

E-mail: Tony.Lawson@econ.cam.ac.uk

Сучасна класична економіка як сфера інтелектуальної діяльності перебуває в повному безладі. Ви пробували коли-небудь мити вікна пневматичним буром? Очевидно, ні. Подібна спроба аналогічна тому, що відбувається з поширеною практикою використання сучасної класичної економіки, – стверджує Тоні Лосон, професор економіки Кембриджського університету. Онтологічне дослідження засвідчило, що складні методи математичного моделювання використовуються абсолютно неадекватно, незалежно від суті досліджуваного. Зрештою, це пояснює, чому сучасна економіка не зовсім здорова.

Безлад у сучасній економіці

“Парадокс сучасної економіки полягає у тому, що комп’ютери продукують усе більше цифр, надаючи ілюзорної точності економічним твердженням, і на тлі феєрії цифр припущення виглядають щоразу менш безпечними. Створення економічних моделей ніколи не було справою легкою, однак сьогодні вона надто відірвана від реальності.

Десять років тому шляху економіки зробила хибний поворот. Унаслідок інформаційної революції постала досить серйозна проблема, пов’язана з тим, що економісти “звільнили” економічний аналіз від філософії і реального життя й створили абстрактного монстра – світ моделей і припущень, що чимдалі відокремлюється від повсякденного досвіду та видимої манери людської поведінки, чи то на індивідуальному, чи то на інституційному рівні.

Як результат – економісти не тільки не зуміли роздивитися, пояснити чи передбачити більшу кількість проблем, із якими зіткнулися світова економіка та суспільство, але, навпаки, вони активно популяризували викривлене сприйняття серед політиків і комунікаторів, що призвело до розгубленості в суспільстві та недовіри до урядових структур з боку громадськості. І це відбувається саме тоді, коли потреба у відносинах, які базуються на довірі між урядом і суспільством, зростає як ніколи”.

Ця досить довга цитата колишнього Британського Прем’єр-міністра Лорда Хауелла виразно відображає сучасний стан економіки. Як сфера інтелектуальної діяльності, вона перебуває в повному безладі. І це не лише моя точка зору. Звернімо увагу на те, що хоча проблема полягає не лише в відсутності інструментарію та обмеженні здатності теорії пояснювати й передбачати хід подій. До того ж, теорія і практика економіки зовсім не взаємоузгоджуються. Наприклад, економетристи витрачають багато сил на створення методів, які

Управління
контекстом

Глобальні перспективи міжнародного бізнесу

вони вважають прийнятними і виправданими, проте на практиці вони помітно ігнорують власні методологічні засади.

Ось, що думав з цього приводу авторитетний вчений у сфері економетрії Едвард Лімер:

"Думку про те, що економетрична теорія переважно неадекватна практиці, поділяють надзвичайно багато професійних економістів. Цілком очевидно, що великий розрив між економетричною теорією та економічною практикою може спричинити протистояння серед фахівців. Проте на сторінках наших журналів та під час зустрічей панує спокійна рівновага. Нам зручно поділяти самих себе на безгрішне священство статистичних теоретиків з

методологічно орієнтований економіст, який у своїй професійній діяльності багато переймався підтримкою класичних традицій. Його теперішній погляд є таким:

"Сучасна економіка хвора. Вона все помітніше стає інтелектуальною грою, в яку грають заради неї самої, а не заради практичних результатів, що уможливають розуміння світу економіки. Економісти перетворили цей предмет на своєрідну соціальну математику, в якій аналітична неухильність є незаперечною перевагою, а практична співвідносність майже нівелюється". (Blaug 1997, 3)

Якщо сучасна класична економіка зовсім

практикою. Існує думка, що економіка базується на припущенні раціональної мотивації людських вчинків. Це припущення, звичайно, важливе, і воно має своє пояснення. Але, це поняття не є універсальним у класичній економіці, а у сучасній "теорії гри" часто зовсім немає місця для припущення раціональності.

Проте, є спільне в думках про класичну економіку, що пережило всі примхи й моди. Йдеться про використання в економіці методів математичного моделювання. Формалістичне моделювання сьогодні є суттю сучасної економіки, незалежно від того, чи воно набуває форм мікромоделювання, макромоделювання чи економетрики. Щоб у цьому переконалися,

відповідав: "У мене її немає, бо вона мені не потрібна", або "Ще не можу її розробити для розгляду своєї проблеми", то реакція на таку відповідь була: припинити виступ і вийти з кімнати, якщо не в пряму розумінні слова, то в переносному". (Lipsey 2001, 184).

Також звернімо увагу на думки Василя Леонтьєва, Мілтона Фрідмана та Рональда Коаса (Wassily Leontief and Milton Friedman and Ronald Coase). Всі вони - Нобелівські Лауреати у галузі економіки.

"Сторінки фахових журналів з економіки наповнені математичними формулами, які ведуть читача від наборів більш-менш вірогідних, але абсолютно довірливих

Чи онтологія є панацеєю від усіх проблем сучасної фази класичної економіки?

Зрозуміло, що онтологія не дає відповіді на всі проблеми, які постають перед сучасною економікою. Тому дозвольте мені пояснити як, на мою думку, онтологія може, а як не може зробити свій внесок в економіку.

Одну річ, яку онтологія точно не може зробити, – це замінити суттєву економіку чи соціальну теорію в ширшому розумінні (Lawson 1997, 326; 1999, 14; 2003, 53–4, 61). Вона навіть не може вказати, як рухатися вперед соціальним теоретикам, включаючи економістів (див. Lawson 2003, розділ 2 та 3). Що вона може зробити, так це спрямувати або підготувати підґрунтя для істотних соціальних теорій, вказавши серед іншого її небезпеки та непередбачувані ситуації, до яких дослідникам слід готуватися. Дозвольте мені коротко пояснити, це.

Для того, щоб зрозуміти як онтологія може придатися, важливо розглянути дві прийнятні для неї ролі.

Насамперед ми мусимо визнати, що конкретні методи та критерії підходять для тлумачення деяких видів предметів чи матеріалів, але не для іншого. Оскільки властивості матеріалу, який вивчається, завжди будуть впливати на те, як ми можемо їх вивчати, а як ні.

Тут дослідницькі методи повинні розглядатися як інструментарій дослідження. Те, що я стверджую, не є новим. Наприклад, Маркс одного разу зазначив, що "при аналізі економічних форм ні мікроскоп ні хімічні реактиви не допомагають" (1974, Капітал, том I, 90). Проте, видається, що цей аргумент було втрачено протягом минулого століття. Тут я просто підкреслюю загальну ситуацію, на якій Маркс особливо наголошує.

Одна з ролей онтологічного дослідження полягає у визначенні (звичай, це не викликає ніяких запитань) концепцій існування природи та структури буття, що передбачає використання будь-якого конкретного набору дослідницьких практик і процедур. Рівноцінно, онтологія може визначати умови, за яких конкретні процедури є доречними і скоріше за все принесуть результати.

Друга, не менш фундаментальна, роль онтології полягає у розробленні якомога повнішої та всеохоплюючої концепції існування природи вцілому та структури (відповідної сфери) реальності. Метою є створення загальної концепції, яка охоплювала б всі можливі фактичні моменти розвитку і конкретні конфігурації. Якщо сказати по-іншому, то головне завдання полягає у створенні категоріальної граматики для вираження всіх особливих видів реалізації у специфічному контексті.

Результати (звичайно, завжди ненадійні та обумовлені ситуацією та практикою), які досягаються онтологією при виконанні нею цих двох ролей, можуть використовуватися багатьма способами.

Але на даний момент особливо цікавим є визнання того, що результати, які досягаються онтологією при виконанні нею цих двох ролей, можуть разом давати добрий ефект. Якщо, використовуючи онтологію в її другій ролі, ми

можемо створити загальну структуру, то це зможе допомогти виявити специфіку багатьох науків і практичних онтологій, виявлених використанням онтології в її першій ролі. Іншими словами, застосування онтології в двох описаних ролях, дозволяє нам порівнювати онтологічні припущення специфічних методів з нашим найкращим звітом про природу соціальної реальності. Застосування прозорливості онтології таким чином може виявити всю відчайдушність і відсутність необхідності універсалізації будь-яких дуже специфічних (особливих) підходів чи позицій аргіорі. Онтологія у такому вигляді може виявити зроблені помилки зроблені під час розгляду специфічних ситуацій, як нібито вони мають універсальний чи загально-глобальний характер.

Якщо підходити до онтології саме з такої позиції, то вона може з'ясувати помилку ставлення до особливих випадків, наче вони є універсальними чи досить поширеними.

одного боку, та легіон невинних грішників - аналітиків, з другого. Священні наділені владою складати списки гріхів. Їх ширю шанують за особливі таланти, які вони виставляють напоказ. Від грішників зовсім не очікують, що вони не коїтимуть гріхів. Їм лише слід привселюдно сповідатися". (Leamer 1978, vi).

Лауреат Нобелівської премії в галузі економіки 1991 року Рональд Коас також визнає, що "сучасна економіка є теоретичною системою, яка витає в небесах, й мало пов'язана з тим, що відбувається в реальному світі" (Coase 1999, 2).

Сказане найкраще підсумовує Марк Блауг,

хвора, й мета полягає в поліпшенні її стану, то корисно було б насамперед проаналізувати причини виникнення такої ситуації. Розглянемо детальніше питання економіки.

Імперіалізм математичного моделювання в класичній економіці

Передусім зазначимо, що в економіці домінує класичний підхід. Мало хто з цим не погоджується. Проте, мало хто серйозно замислюється над природою цього підходу. Дехто вважає, що сучасна класична економіка занепокоєна захистом свого status quo. Але насправді це не так. Вона майже не пов'язана з

достатньо погортати сторінки будь-якого сучасного престижного економічного журналу.

Звернімо увагу на зауваження провідних класичних економістів. Наприклад, Річард Ліпсі, автор найвідомішого підручника з класичної економіки, визнає:

"... для того, щоб вашу статтю опублікував спеціальний економічний журнал найвищого рівня, у ній має бути репрезентована математична модель, навіть у разі, коли вона зовсім нічого не додає до Вашого вербального аналізу. Я брав участь у семінарах, на яких доповідача запитували через кілька хвилин після початку його виступу: "А де Ваша модель?" Якщо він

припущень, до чітко сформульованих, але невідповідних теоретичних висновків...

Рік у рік теоретики-економісти розробляють безліч математичних моделей та ґрунтовно досліджують їхні формальні властивості. Натомість економетристи застосовують усі можливі алгебраїчні функції до тих самих наборів даних, ніж не просуваючись на шляху до системного розуміння структури та функціонування справжньої економічної системи". (Wassily Leontief 1982, 104).

"...економіка дедалі помітніше стає таємною галуззю математики замість того, щоб вирішувати реальні економічні проблеми"

(Milton Friedman 1999, 137).

Уільям Бомол зосереджує увагу на перешкодах, з якими найчастіше зустрічаються студенти:

"Сьогодні мало кому з студентів економічної спеціалізації дозволяється продовжувати навчання без детального вивчення методів математики. У них створюється враження, що будь-яка їхня письмова праця не буде вважатися цінною без наповнення вилоу-силенною алгебраїчних символів". (Baumol 1992, 2).

Роджер Гуснері роздумує про наукові дослідження:

"Математика зараз відіграє спірну, але вирішальну роль в економічних наукових дослідженнях. Це засвідчує, наприклад, формалізація положень економічної теорії, яке дедалі ширше розповсюджується, незалежно від сфери її застосування. Кожен, хто сумнівається, може погортати останні випуски журналів, які вважаються найпрестижнішими і найвпливовішими в академічному світі". (Guesnerie 1997, 88).

Таким чином, класичний підхід сучасної економіки не можна охарактеризувати ні поняттями істотних результатів (таких, як демонстрація бажаності сучасного економічного порядку), ні поняттями основних одиниць аналізу (раціональних чи оптимізуючих), а лише його орієнтацією на метод. Класичний підхід - це зобов'язання досліджувати економічні явища, використовуючи математичні форми доказів.

Що таке онтологія? Онтологія вивчає природу чи базову структуру сфери буття

Це та риса, яка залишається спільною для всіх класичних контрибуцій, а також риса, яка не приймається її опонентами.

Іншими словами, стан сучасної економіки характеризується трьома моментами:

По-перше, в ній домінує класична традиція, яка спирається на математичне моделювання.

По-друге, ця класична

традиція "хвора".

По-третє, таким чином, стає чітко зрозуміла необхідність переорієнтації предмету.

Переорієнтація економіки: роль онтології.

Редактор журналу "Feminist Economics" Діана Страссманн зазначає, що традиційно студентів вчать, що "жодна модель не є досконалою", і "те, що по-справжньому ціниться винахід кращої моделі, кращої теорії", і "головні наукові триумфи вимагають кращої теорії з кращою моделлю, що має характерні особливості" (1994, 154). Я поставив би під сумнів цю думку. Коли необхідність переорієнтації економіки чітко зрозуміла, то наступним кроком має бути не винахід нової і кращої моделі, а повернення до основ. Потрібен крок назад, щоб рухатися вперед.

Під цим "кроком назад" я розумію повернення до онтології.

Чому закликаю повернутися саме до онтології? Чому пропоную, щоб ми зайнялися вивченням природи та базової структури соціальної сфери? Я вважаю, що проблеми сучасної економіки випливають з нездатності співвіднести її методи з природою предмету її вивчення.

Пневматичний бур добре підходить для сверління діри на дорозі. Але, якщо б я порекомендував використати його для миття вікна, ви б подумали, що я несповна розуму. Але чому? А тому, що ми достатньо знаємо про природу скла та про те, де бур можна найкраще застосувати, щоб розуміти, що ці дві речі несумісні. Визначення умов, за яких бур є корисним, - це фактично визначення онтологічних передумов дослідницьких методів. Мій аргумент полягає у тому, що використання математики у соціальній теорії трохи схоже на використання буру для миття вікон. І тут не заперечення методів математики. Математичне моделювання, як і бур, є корисним лише за певних умов.

І справді, сучасна економіка дає дуже чіткий приклад обмеженого способу проведення досліджень, який є неймовірно узагальнений апіорі, з, на жаль, непереконливими результатами. І зовсім легко встановити, що ті види формалістичних методів, які обстоюють сучасні класичні економісти, підходять лише, у кращому випадку, невеликому набору можливих соціальних конфігурацій. Ось чому я стверджую, що сучасний предмет економіки знаходиться в такому безладі. Теорії, які формують економісти, надто обмежені, щоб узгоджуватися із загально визначеною точкою зору, яка, у свою чергу, зумовлена їхніми ж формалістичними методами. Оскільки

загальноприйнята серед економістів точка зору не є типовою для людського суспільства, то не дивно, що класичній теорії мало сприяють розумінню ситуації, заради яких були розроблені.

Передумови класичного дедуктивного способу моделювання...

Цей аргумент є досить довгим, але спробую викласти його стисло. Переважно, наполягання на математичному моделюванні змушує сучасну класичну економіку обирати дедуктивну форму пояснення. Під дедуктивізмом я розумію такий тип пояснення, в якому формула закономірності "якщо відбувається подія x, то відбудеться подія y" (чи стохастичні близькі еквіваленти) є обов'язковою умовою. Вважається, що такі закономірності зберігаються, і до них часто ставляться як до законів, що дозволяють дедуктивне генерування наслідків чи прогнозів у випадку, якщо це супроводжується конкретизацією початкових умов. Системи, в яких трапляються такі закономірності, називаються закритими. Безперечно, закритість не обмежується випадками кореляції лише між двома подіями чи "змінними"; останні може бути необхідна кількість. Не можна уникнути закритості системи, припускаючи, що існує нелінійна функціональна залежність або зазначаючи, подібно теорії хаосу, що будь-які події перебувають у безумовній залежності від початкових умов.

Якщо, за наявності абсолютно адекватних умов, кінцевий результат є/ буде таким самим (чи в середньому такий же самий, як це допускається у теорії ймовірності), то система є закритою у розумінні цього терміну, як я його вживаю.

Якщо дедуктивні пояснювальні методи, спричинені наполегливою вимогою застосування математичного формалізму, потребують, щоб твердження відображали закономірності подій, то генерування цих закономірностей, у свою чергу, вимагає від економістів, формулювання своїх досліджень у формі 1) ізольованих 2) атомів. При метафоричному посиленні на "атомі" йдеться не про розмір. Йдеться про речі, що мають власний, незалежний і постійний, а тому передбачуваний вплив, який залежить від початкових умов їх функціонування.

Дедуктивістські теоретичні поняття, якими займається сучасна економіка, мають викладатися у формі таких "атомів", щоб забезпечити, що за даних умов x, результатом завжди є y (передбачуваний чи виведений).

Якщо, згідно теорії, за умов X може вийти щось інше, ніж Y - хоча б тому, що певний

"атом" має лише йому притаманну структуру або на нього впливають інші фактори і кожного разу він реагує інакше, - то об'єкти аналізу не можна назвати "атомами", і дедуктивне прогнозування результатів не гарантоване.

Стає зрозумілим, що такі умови не повинні характеризувати соціальну сферу. І теорія соціальної онтології, яка, на мій погляд, має чи не найбільше прав на існування (див. наприклад, Lawson 1997, 2003), дає підстави вважати, що умови, які діють у закритих системах, є вкрай рідкісними у соціальній сфері. Дозвольте мені коротко зупинитися на деяких рисах цієї онтологічної концепції.

... Теорія соціальної онтології

Під соціальною реальністю чи соціальною сферою я розумію усі явища, існування яких, принаймні частково, залежить від нас. Таким чином, це не лише соціальні відносини, які залежать від нас повністю, але й інші, "технологічні" об'єкти, де технології є явищем не лише матеріальним за змістом але й соціальним за формою.

Якщо ж соціальна реальність залежить від змінного людського фактору, то її стан повинен бути динамічним чи процесуальним за своєю природою. Згадаємо мовну систему. Її існування є передумовою нашого спілкування за допомогою мовних дій і т.д. Через загальну суму цих мовних дій мовна система постійно відтворюється та, принаймні, у деяких своїх аспектах, видозмінюється. Таким чином, мовна система є внутрішньо динамічною, спосіб її існування - трансформація. Вона існує в постійному процесі становлення. І це справедливо і для інших аспектів соціальної реальності, включаючи нас самих, в тому числі нашу особистісну та соціальну індивідуальність. Соціальний світ залежить від людської діяльності.

Соціальна сфера має сильні внутрішні взаємозв'язки. Окремі одиниці внутрішньо взаємопов'язані тоді, коли вони є тим, чим вони є насправді, і роблять те, що вони можуть робити, перебуваючи у певному взаємозв'язку.

Яскравим прикладами такого внутрішнього зв'язку є працедавець і працівник, викладач і студент, домовласник і орендар, батьки і діти. У жодному з цих випадків одне без іншого не можливе. І навпаки, зовнішню пов'язані одиниці не відзначаються таким взаємозв'язком, в якому вони перебувають: двох незнайомих, які минають одне одного; собака, який гавкає на поштаря чи страва з рибки та смаженої картоплі.

Відомо, що саме соціальні ролі внутрішньо взаємопов'язані. Посада викладача університету

внутрішньо пов'язана з роллю студентів. Кожного року різні люди займають місця студентів, приймаючи на себе обов'язки, привілеї та завдання, які визначаються цією роллю. В кінцевому рахунку, ми всі граємо багато різних і змінних соціальних ролей, кожна з яких впливає на те, що ми можемо робити. Отже, соціальна сфера є дуже внутрішньо взаємопов'язаною або "органічною" системою.

Також з'ясовано, що соціальна сфера є структурованою. Вона не обмежується людською діяльністю, а включає також певні структури та процеси, їхні властивості та тенденції. Факт, що соціальну структуру не можна спростити до рівня людської діяльності, можна проілюструвати погрозою робітників у Великій Британії "працювати чітко за правилами". Якщо б людська діяльність була такою самою, як і правила, що нею керують, то ця загроза була б марною та нездійсненою.

Неможливість обмежити соціальну структуру людською діяльністю стає очевидною тоді, коли стається щось непередбачуване і його наслідком є поява нової соціальної і психологічної сфери (див. наприклад, *Lawson 1994; 1997*, особливо розділи 6 та 13, 2003).

Пояснює це. Реальність може бути непередбачуваною, або на неї можуть впливати неочікувані сили, які формуються на принципах, характерних для нижчого рівня, і тоді вони залишаються від нього незалежними. І водночас вона може містити власні причинні сили, які не можуть бути зменшені до сил нижчого рівня але здатні там оперувати.

Таким чином, органічний матеріал з'явився з неорганічного. І, згідно з концепцією, яку я обстоюю, соціальна сфера виникає з людської взаємодії, хоча її не можна обмежити рівнем останньої. Водночас людська діяльність підпадає під вплив соціальної сфери.

Інтерпретована в такий спосіб "теорія виникнення" змушує нас використовувати певну форму матеріалізму, яка зрештою призводить до односторонньої онтологічної залежності соціальних форм від біологічних та фізичних форм, що супроводжується таксономічною та причинною неможливістю спростити одну форму до рівня іншої.

Однак, незважаючи на те, що, гео-історична поява органічної матерії з неорганічної або походження людей від сімейства гомінідів може бути визнано через їх фізичну та біологічну будову, що частково є результатом цілеспрямованої людської діяльності, необхідно розглядати чинники, включаючи неочікувані сили, які не були визначені ні фізичними, ні біологічними науками (див. *Lawson 1997*). Отже питання соціальної сфери

визначено. Лишилося додати цінності та поняття, і надати багатозначності поняттю соціальної сфери.

Така точка зору широко розповсюджена та висвітлена у багатьох літературних джерелах (див. *Lawson 1997, 2003*). Хоча, я не вважаю, що поява розрізних думок щодо того чи іншого підходу надає йому особливої дискусійності. Ця концепція не несе особливої новизни ні через акцент на органічності, ні через внутрішній взаємозв'язок. Однак, якщо таке тлумачення соціальної сфери є правильним, зрозуміло, що розроблена раніше атомістична концепція та концепція закритих систем в класичній економіці у багатьох випадках не спрацьовує.

З огляду на сказане, наголосимо, що від існування закритих систем, якими керується сучасна класична економіка, не можна абстрагуватися априорі. Звичайно, у згаданій онтологічній концепції, не існує нічого, що може цілком виключити можливість закономірності подій, які відбуваються у причинній послідовності в соціальній сфері (ймовірність цього не більша, ніж можливість априорі обумовити те, що сто разів підкинуто монета буде падати щоразу "решкою" дотригати). Але ця концепція насправді інтерпретує практику априорної універсалізації математично-дедуктивних методів, якими послуговуються економісти, нерозсудливо стверджуючи, що закономірність соціальних подій відповідного типу досить поширена. До того ж можна додати, що якщо попередньо описана концепція соціальної онтології не виключає можливості закономірності соціальних подій, про що йшлося у цій статті, то вона насправді чудово пояснює апостеріорі загальнопоширену тенденцію щодо успішного використання математично-дедуктивних та пояснювальних методів закритих систем.

Фактично, ця онтологічна концепція є пояснювальною. Не лише тому, що вона пояснює найпоширеніші невдачі економіки за останні 50 років, але й описує: а) на перший погляд загадковий феномен, який полягає у припущенні представниками класичної економіки в стилі, не притаманному репрезентантам інших дисциплін, що визнана фікція завжди необхідна (цей спосіб є типовим у сприйнятті людей як ізольованих атомів); б) типи умов, які домінують, коли математичні методи в економіці на практиці досягають досить обмеженого успіху. Хоча згадані питання не потребують детального розгляду у цій статті (див. *Lawson 2003*, розділ 1).

Утім, я можу стисло прокоментувати попередню думку про те, що класична економіка тлумачиться як теорія

раціонального/оптимального прийняття рішення. Найлегший спосіб побудови оптимального сценарію - формулювання завдання із легко прогнозованим результатом. Ізольована ситуація, створена так, щоб у ній існував унікальний оптимальний варіант, супроводжуваний припущенням того, що дієві агенти завжди приймають раціональне рішення, відносно легко відповідає вимогам (атомістичним та ізоляціоністським) щодо продовження формалістичного дедуктивного моделювання, пояснюючи, чому так часто інтерпретують класичний підхід до економіки, як такий, що акцентує увагу саме на оптимізації індивідуального атому.

Звичайно, ми тепер можемо бачити, що ця стратегія, попри те, що її можна пояснити, не є головною. Скажімо, якщо ізольовані агенти дотримуються встановлених правил незалежно від контексту ситуації, то вони з однаковим результатом виконують свою роботу (див. *приклад Lawson, 1997*, глава 8).

Ширший розгляд значення онтологічного підходу для розроблення соціальних теорій

Розглянемо ширше, яке значення може мати застосування принципів онтології для розроблення соціальних теорій. Однак, зауважимо, що онтологічна концепція, як і всі інші, ненадійна й неповна, а також часто нестійка.

Я змушений іще раз наголосити на тому, що онтологія як філософський підхід ніколи не замінить розроблення соціальних теорій. Будь-яка похідна від результатів фундаментальних теоретичних досліджень з використанням специфічних методів та/чи наданням підтримки для розроблення конкретних пропозицій вимагає того, щоб концепція онтології, репрезентована в цій статті, була підсилена емпіричними даними.

Отже, якщо онтологія як філософський підхід не може замінити розроблення соціальних теорій, дослідницьку практику або аналіз економічної політики, вона недостатня для такої діяльності. У цьому вона викриває методологічні помилки та загрози, а також допомагає з'ясувати та чітко сформулювати інструкції/поради щодо дослідницької практики. Зупинимося детальніше на цій проблемі.

Помилки та загрози

Як онтологія може розкрити помилки та загрози для

проведення дослідницької практики? Онтологічна концепція дозволяє це зробити (окрім іншого) шляхом демонстрації різноманітних очікуваних результатів та можливих їх конфігурацій, і таким чином, виявити ризики, які є частиною їх універсалізації априорі.

Ми вже розглянули приклад недоречної універсалізації формально-дедуктивного методу в сучасній класичній економіці. Але існують інші приклади універсалізації такого типу, також дуже популярні в розробленні сучасних соціальних теорій. Усі ці методи можна легко розпізнати за умови, що онтологічна концепція, про яку вже йшлося, є прийнятною. Звичайно, всі такі випадки розглянути неможливо. Однак, коротко зупинимося на деяких із них.

Спершу розглянемо ситуацію, що стосується людини. Практика деяких сучасних соціальних теоретиків дає підстави для припущення того, що людська природа у всіх випадках однакова. Інші теоретики пропонують іншу форму узагальнення. Таким чином, вони зосередили увагу на специфічних розбіжностях між людьми та їх досвідом/практикою і напрутивали опонентам універсалізували відмінності однієї людини від іншої. Іншими словами, деякі з сучасних теоретиків сприймають унікальність людської ідентичності та індивідуального досвіду як характерну рису для всіх аспектів людської природи чи буття (див. *Lawson, 2003*, глава 9). Згідно з останньою точкою зору, між людьми існують лише відмінності.

Згадуваний онтологічний аналіз вказує на те, що обидві форми універсалізації не завжди точні. (див. *Lawson, 2003*, зокрема глава 9). Розкриваючи онтологічну глибину всіх людей, такий аналіз засвідчує можливість спільності усередині цих розбіжностей. Наприклад, попри те, що ми всі розвиваємо унікальну комбінацію наших мовних здібностей, та всюди залучаємо й застосовуємо унікальні форми наших мовних навичок, всі ці набутки зумовлюють спільну здатність до вивчення мови як такої. Тобто, хоча ми щоденно беремо участь у можливому унікальному соціальному спілкуванні, ми поділяємо спільну здатність увійти в соціальне буття незалежно від форм чи манер її реалізації.

Таке саме протиставлення (іноді сумнівне) тенденції

універсализації можна інколи спостерігати у соціально-економічних системах. Перше дискусійне питання тут полягає у припущенні того, що специфічні відносини, правила, позиції, інституції, механізми виробництва притаманні певній соціально-економічній системі (наприклад, капіталізму). Той самий приклад, що стосується соціальних правил та відносин (наприклад, специфічні ринкові чи класові відносини), має бути представлений у всіх соціально-економічних системах (включаючи також, скажімо, феодалізм).

Можливо, найпоширеніша помилка такого типу полягає у припущенні, що в усіх капіталістичних суспільствах існують соціальні відносини, правила, інститути, тоді соціальні та економічні сили, включаючи технології, спрацьовують однаково будь-де. Втім, кожний регіон має свою історію, культуру, набір релігійних, етнічних та інших об'єднань і організацій. Ця помилка, яка може бути виявлена з допомогою онтологічного аналізу, полягає у припущенні того, що досягнуте в певному регіоні та у певний проміжок часу, скажімо у Великій Британії на початку двадцятого століття, може одночасно мати місце у будь-якій іншій країні, скажімо, в Україні, південній Африці, Іраку чи Японії (і, звичайно, навпаки). Історичний та культурний контекст завжди дуже важливий.

На противагу згаданому підходу існує інша, але також сумнівна (бо покладається на спірні форми узагальнення) думка. Вона полягає у припущенні того, що повсякденна діяльність є різною у межах певних соціально-економічних систем, суспільств чи громад, отже не може бути ніякої спільності усередині таких систем. Проте, аргументи, які наводить онтологія свідчать про те, що всі соціальні системи охоплюють соціальні відносини, правила, інститути тощо. Дійсно, за допомогою відповідних характеристик ми можемо розрізнати різні об'єкти, наприклад, соціально-економічні системи (або щось інше), тобто можуть бути різні приклади предметів одного й того самого виду.

Наступним загальновідомим прикладом недоречної універсализації є часто вживане припущення того, що коли агент діє в певний спосіб за певних обставин, він/ вона (або

навіть ми всі) будуть так само діяти за всіх інших можливих обставин.

Відповідно помилковим є припущення, що яким би не був кінцевий результат певної діяльності за певної ситуації, таким самим буде результат за умов виконання цієї самої діяльності у всіх інших ситуаціях. Припустимо, якщо певна кількість витрат уряду призвела до зростання, скажімо, кількості найнятих працівників, то на той самий результат можна сподіватися, коли застосувати подібну політику за інших обставин. Проте, онтологічний аналіз розкриває соціальну реальність, сприяючи її відкритості, з вірогідністю того, що в кожному іншому контексті політичних дій будуть фігурувати зовсім різні групи супровідних причинних сил та умов, які впливатимуть на кінцевий результат.

І останній приклад. Звернімо увагу на такі часті припущення: якщо окремі характерні риси соціальної реальності можуть бути успішно пояснені в певний спосіб, то так само можна пояснити будь-які інші характерні риси соціальної реальності. Найтипівшим аргументом є те, що соціальні феномени можна пояснити в цілому або відносно певних осіб та їхніх уподобань (наприклад, обрано певну страву меню особисто, яка сидить у ресторані). Отже, всі суспільні події можна пояснити з допомогою індивідуалістичного підходу. Тому використання індивідуалістичного підходу вважається методологічно виправданим.

Проте, онтологічна концепція переконливо розкриває помилковість будь-якої з таких редукціоністських орієнтацій. А саме, через не передбачувані випадки (тобто, через те, що суспільна структура, хоч і є залежною від людської діяльності, має певні сили, що не дозволяють її спростити до рівня лише людської діяльності) методологічний індивідуалізм вважається хибиною. Форми суспільної структури настільки пояснюють (зумовлюють, сприяють) те, що роблять індивідууми, наскільки дії індивідуумів у своїй сукупності пояснюють відтворення та трансформації суспільної структури.

Тобто, через складність способів, які доводять залежність соціальних структур (у всіх своїх формах) та людської діяльності одне від

одного, але залишаються такими, що їх не можна спростити до рівня одна одної, всі методологічні редукціоністські позиції мають бути відхилені. Це стосується не лише методологічного індивідуалізму, але й методологічного інституціоналізму (але й методологічного інституціоналізму (соціальне ціле є завжди головною одиницею аналізу), методологічної інституціоналізації (інституції завжди є головними одиницями аналізу), методологічного еволюціонізму (еволюційні процеси завжди є головними одиницями аналізу) та ін.

Як було зазначено, в цій статті я навожу лише приклади, в яких характерні риси часто помилково універсализуються в розробленні сучасних соціальних теорій. І я справді хочу на це звернути Вашу увагу. Хоча типи помилкової універсализації легко розпізнати, принаймні, у світлі онтологічних підходів, запропонованих прикладами дійсно дуже характерні. Переорієнтація розробки соціальних теорій на те, що накопичила онтологія, дає можливість уникнути таких помилок. Загалом вона може не задовольняти всі соціальні теорії, де розглядаються питання чи поняття спільного та відмінного, загального та особливого, тривалого та мінливого, поєднання та розрізненості тощо. Ця переорієнтація також здатна виявити розуміння аналітичних можливостей та обмежень для розроблення соціальних теорій в цілому. Таким чином, вона допомагає уникати багатьох типових нині проблем особливого (або загального).

Я вже зазначав, що ставлю під сумнів, що моя онтологічна концепція викличе багато

дискусій. Звичайно, концепція досить часто може бути заздальгеті обумовлена ширшими поглядами соціальних теоретиків. Проблема полягає в тому, що дуже часто не вдається усвідомити заздальгеті зроблені онтологічні припущення щодо методів, пояснювальних підходів, або відповідних ґрунтовних теорій, прийнятих економістами, а отже - розпізнати будь-яку невідповідність з онтологічною концепцією, що тут розглядається. Насправді це невідповідність (яка зазвичай не розпізнається) онтологічних передумов для специфічних методів та імпліцитних/безумовних онтологічних припущень щодо висловлених широких економічних поглядів, що пояснює виникнення очевидних суперечностей та невідповідностей в історії розроблення соціальних теорій, включаючи, принаймні, економіку, відобраних у працях авторитетних економістів: *Marshall (Pratten, 1994, 1998)*, *Menger (Lawson, C., 1995, 1996)*, *Schumpeter (Graca Moura, 1997, 2002)*.

Пояснення

Отже, онтологія може допомогти визначити помилки, включаючи непослідовність та хиби (пов'язані з хибною універсализацією). Чи може вона виконувати більш позитивну роль, як наприклад, роз'яснювальну? Я вірю в те, що може. Серед іншого вона визначає терміносистему, за допомогою якої можна краще зрозуміти найсуттєвіші соціальні теоретичні концепції та визначальні риси. Проте, спосіб та міра, якою концепція онтології доведе свою корисність за таких умов,

Як і чому економіка стала математичною?

Прагнення застосовувати в економіці математичні правила і принципи з'явилося ще за доби Відродження. Головною рушійною силою цього прагнення було шанобливе, навіть побожне ставлення до математики у західній культурі, яке зміцнювало віру в те, що математика є необхідною складовою науки, а також в те, що будь-що, викладене у математичних категоріях, є істинним. Успіхи та невдачі у застосуванні до економіки законів та принципів математики залежали від змін у навколишньому середовищі. Сприятливі зміни останнього століття дали сильний поштовх тенденції математизації. Однією з таких змін було звільнення математики від фізики, і, як наслідок, ліквідування будь-якої потреби вживати натуралістичні метафори; математика стала предметом, який не потребував будь-якої інтерпретації. Ще один поштовх відбувся завдяки Маккартизму, явищу, яке мало місце у Північній Америці після Другої Світової війни. В той час фінансові органи усвідомили, що з політичної точки зору дуже вигідно підтримувати проекти, які стосувались техніки та теорем, ніж розмов та заяв щодо стану економіки та шляхів її покращення. Наступним поштовхом стало зниження ціна на комп'ютерні технології. Ці, та інші фактори докладно розглядаються у еволюційній оцінці процесу математизації економіки у десятиму розділі книжки Лосана 2003.

1 - Ті, хто наголошує на зростанні інтеграції, або глобалізації, часто зосереджують власну увагу на змінах, що відбуваються з різними об'єднаннями та на розподілі влади на світовому рівні. Відомо, що відбувається переорганізація силкових відносин між та в межах певних регіонів у світі таким чином, що осередки влади та ті, хто їм підпорядковується часто знаходяться на різних континентах. Все рідше осередки влади знаходяться саме там, де вони найактивніше діють. (Castells, 1996; Dicken, 1998; Jameson, J. Ті, хто наголошує на збільшенні взаємодії або на зростанні інтернаціоналізації хочуть довести, що міжнародний розвиток та володіння владою не обов'язково проникають у внутрішню економіку. Але там, де їм це вдається, вони не обов'язково мають робити це відкрито. Вони скоріш проводять це все через національну політику та внутрішні процеси. Суперечка ведеться також щодо того, що сфери міжнародної та внутрішньої політики прагнуть залишатись відокремленими (Sterling, 1974; Dore, 1995; Hirst and Thompson, 1999; Kozel-Wright and Rowthorn, 1998). Ці відмінності у поглядах сьогодні набули такої важливості, що стали складовою "великих дебатів з приводу глобалізації". (див Held and McGrew, 2000, зверніть увагу на вступ). Корисна нещодавно завершена робота, яка ставить важливі питання щодо причинності, яка розглядалася у нашій статті, була написана Gillies and Ietto-Gillies, 2002).

залежить від великої кількості чинників, включаючи концепцію, контекст, питання, які розглядаються тощо.

Згадайте, що наприклад, недавні дебати щодо того, чи ступінь зростання, масштаби та швидкість глобальної взаємодії найкраще визначати як глобалізація, або ж просто збільшений рівень інтернаціоналізації (*Гельд та Мак Грю, 2000*). Такі соціально-незалежні категорії рідко отримують вдалі визначення, але відмінність, що обговорюється, зазвичай виглядає такою, що базується саме на ідеї збільшеного рівня інтеграції на протиположному рівню взаємодії між країнами.¹ Коли ми вже оперуємо категоріями внутрішніх та зовнішніх відносин, а також визнаємо, що більшість тих, хто говорить про глобалізацію переважно мають на увазі розповсюдження саме внутрішніх відносин, а ті, хто наголошує на інтернаціоналізації, переважно має на увазі зовнішні відносини, стає легше зрозуміти природу виникнення відповідних проблем, а також можливість їх вирішення. Як тільки ми визнаємо (що цілком можливо), що два аспекти реальності можуть бути одночасно як зовнішньою, так і внутрішньою пов'язаними, ми починаємо розуміти причини тривалого непорозуміння у таких дебатах (наприклад, окремі учасники дискусій стверджують, що аспект X є прикладом зростання інтернаціоналізації, а інші відносять це до глобалізації, ті й інші можуть мати рацію).

Різноманітні подальші теоретичні концепції, багато з яких на сьогодні об'єднані з іншими або погано сформульовані, можуть бути систематично розвинуті на основі категорій, визначених вище. Приміром, всі соціальні системи і колективи можуть бути визнані, як єдине ціле, об'єднане мережею внутрішньо-взаємопов'язаних соціальних позицій (в процесі), що мають певні правила та досвід. Це стосується країни, шкіл, лікарень, торгових спілок, домашнього господарства і т.д. Можуть бути зроблені і під-відмінності. Соціальна система може бути визначена як структурований процес взаємодії; як інститут, що діє, як соціальна система/структура (або навіть форма поведінки), порівняно стійка і сприймається як така; колективність, що становить собою внутрішньо споріднений набір соціальних положень разом з тими, хто їх займає, і тому подібне. (див. *Lawson, 1997a, pp 165-6*).

Основні детально розроблені категорії також складають підґрунтя для теорії ситуативної раціональності (*Lawson, 1997a, chapter 13; 1997b*). Різноманітні реальні інтереси, так само, як і можливості для дій, залежать від внутрішньо-залежних ролей, які відіграють особистості. Всі ми, звичайно, маємо

різноманітні (такі, що постійно еволюціонують, та такі, що є раціонально визначеними) соціальні ролі (приміром, батьки, діти, іммігранти, місцеві мешканці, люди похилого віку, молодь, викладачі та ін.). При цьому, існує можливість виникнення конфлікту, так само, як і невизнання індивідуальних, колективних, або загальних інтересів/намірів.

Згадана концепція, відповідно, також створює підґрунтя для чітко сформульованої теорії розподілу. Точніше, вона дозволяє аналізувати, які мають бути ресурси для отримання певного соціального становища, так само, як і те, що є важливим у цьому соціальному становищі для людини.

Більш загальною: ця концепція стимулює переосмислення багатьох категорій розроблення соціальних теорій, які сприймалися як належне у сучасній економіці. Перелік включає не лише згадані категорії інститутів, систем, раціональності, але й інші, однаково важливі для економіки, як гроші, ринки, невпевненість, замовлення та ін.

Аналізуючи онтологічні упередження того, хто робить свій внесок у розвиток економічних теорій, можна висвітлити природу і/або значення їхніх фундаментальних тверджень та доробку в галузі економічної теорії, зокрема відкритих для невірних інтерпретацій.

Саме онтологія може допомогти при вивченні ряду питань, що можуть мати певний інтерес, виходячи із їх контексту. Це можуть бути зокрема питання, які належать до природи такої дисципліни, як власне економіка. Що, наприклад, охоплює або що є предметом економіки? Чи можливо та/або доцільно виділити економіку в окрему науку або навіть окрему наукову галузь? Онтологія, зосереджуючи свою увагу на природі буття, включаючи "об'єкти" досліджень, обіцяє дати щось на зразок механізмів управління такими проблемами. (Корисно було б порушити питання про те, чи онтологічна концепція, репрезентована тут у загальних рисах, та доповнена іншими підходами буде корисною, вичерпно досліджене в праці Лосона, б розділі, 2003).

Далі розглянемо проблеми, що стосуються опозиційних підходів до сучасної економічної теорії. Якщо провідна традиція позначається нехтуванням справжньою онтологією та прихильністю до методів, які містять у собі переважно непридатну для застосування онтологію, можливо, переконаний опонент мусить обстоювати зовсім іншу точку зору щодо онтології? Це та інші подібні запитання розглядаються у третій частині праці Лосона, опублікованої 2003 року, що стосується

перевірки аспектів пост-кейнсіанізму, інституціоналізму та феміністичної економіки відповідно.

Спрямованість

Розглянемо деякі численні способи, за допомогою яких концепція онтології, зокрема викладена вище, може надати спрямованості соціальним дослідженням. Точніше, через те, що соціальний світ є структурованим (його не можна обмежити лише такими поняттями, як події та діяльність), соціальні дослідження мають розглядати не лише питання кореляції, тобто тлумачення поверхневих фактів, але передусім визначати базові умови відповідної діяльності. Насправді соціальні дослідження пояснюють різні аспекти поверхневих суспільних явищ відносно тих умов, які лежать в їх основі. Якщо схеми поверхневих суспільних явищ мають наукову цінність, то вона знаходиться у тій частині цих явищ, яка забезпечує доступ до структурних умов, що уможливають ці дослідження. Поза сумнівів, структурні умови у свою чергу мають власні умови, через які процес пошуку пояснення явища на одному рівні за допомогою причин на глибшому рівні, може не мати меж.

Більше того, оскільки суспільні, а також процесуальні явища не лише залежать від трансформаційного людського фактора, але надзвичайно споріднені внутрішньо, на перший погляд, навряд чи схоже, що ними зможуть маніпулювати дослідники-експериментатори у будь-який спосіб. У результаті цього, соціальне дослідження мусить спрямовуватися назад, чітко пояснюючи те, що вже відбулося, а не перейматися інтервентськими/експерименталістськими підходами чи займатися прогнозуванням. Звичайно, досить ризиковано наполягати лише на методах (вивчення чи викладання), які припускають, що частини суспільної дійсності можуть розглядатися як ізольовані стабільні блоки.

Далі легко побачити, що онтологічна концепція, окреслена вище, може бути пов'язана з питаннями етики і з проектами практичного та управлінського характеру. Наприклад, через те, що всі люди формуються за допомогою змінних відносин (з іншими), в яких вони займають відмінну від інших, унікальну позицію, виходить, що всі дії, які теж мають потенційний вплив на інших, мають моральний аспект і будь-яка програма дій, сформована попри відмінності, передбачаючи однорідність людського населення, ставитиметься під сумнів. Звичайно, програмні заходи, що не беруть до

уваги, який вплив вони матимуть на ширші об'єднання людей відразу розглядаються як потенційно неефективні. Зрештою звичайно, такі позиції стосуються питань влади, демократії та законності. Вони порушують питання про те, хто має приймати рішення у світі різноманітних ідентичностей, в якому нас так чи інакше впливають дії інших людей. І справді, напрошується запитання, чи існує щось менше за все людство (можливо, навіть більше за нього), що могло б бути відповідним питанням для зосередження уваги у процесі розроблення проектів та розширення свобод людини.

Контекст онтології

Одне заключне спостереження змушує зупинитися ще на одному моменті. Я вже наголошував, що онтологічна концепція, яку я захищаю, хоча і практично обумовлена, історична та помилкова, завжди вимагає доповнення її більш контекстно-специфічними емпіричними даними, задовго до того, як вона почне розглядати серйозні конкретні питання, що стосуються теорій, методів, чи політики. Однак, необхідно чітко зрозуміти, що ті, хто робить власний внесок в онтологію, не уникає і навіть неспроможний уникнути постійного звертання до суто контекстуальних специфічних емпіричних вимог. Онтологічне теоретизування скрізь іде пліч-о-пліч із такими емпіричними оцінками.

Хоча мета моєї статті полягає в тому, щоб звернути увагу на застосування онтології у розробленні соціальних теорій, запропонований підхід до даного питання має переважно емпіричний характер. Він базується на визначенні того, що стан сучасної соціологічної теорії і особливо економіки, не дуже здоровий, тобто, що центральна риса сучасної економіки - це тенденція універсалізувати (математично-дедуктивні) відповідні методи апіорі, і це вичерпне онтологічне пояснення, принаймні, не нещодавна, ігнорувалося у сучасній соціологічній теорії, включаючи економіку. Всі такі погляди є деякою мірою емпіричними за своєю природою.

Незважаючи на їхню обґрунтованість, я міг би уникнути таких оцінок лише через те, що я припиняю свої обстоювання онтології без видимих мотивів, підходів або контексту. Отже, як зазначалося, підтримана онтологічна концепція пояснює те, чому потрібно бути дуже обережним стосовно універсалізації певних поглядів, або практик апіорі. Але для того, щоб продемонструвати лише, наскільки відповідають ці погляди

сучасній економіці, було корисно нагадати читачеві (тобто, розширити емпіричні оцінки) про те, наскільки поширеною є чинна практика універсалізувати надзвичайно специфічні концепції особистостей, соціально-економічних систем, людської діяльності та пояснювальних орієнтирів.

Економіка: що далі?

Які подальші застосування головної концепції цієї статті? Обґрунтовано суттєву переорієнтацію сучасної економіки. Зокрема, для економістів існує переконлива причина прийняти концепцію онтології. До того ж, якщо онтологічна концепція, викладена в цій статті, є справедливою, то для економістів також доцільно прийняти більш плюралістичний аспект цієї дисципліни, зокрема відмовитися від наполягання на використанні методів формалістичного моделювання закритих систем для всіх можливих випадків.

Роблячи такий висновок, я зовсім не стверджую, що формалістичний метод моделювання не може існувати серед великої кількості наявних можливостей. Всі типи знань є відкриті для помилок, і онтологічне теоретизування не є винятком. Та навіть приймаючи детально описаний в цій статті онтологічний підхід, все ще існує ширша прикладна сфера застосування методів математичного моделювання, ніж дотепер досліджено. Не менш важливим є те, що хоча онтологія може запропонувати певні вказівки (поради) соціальної теоретизації, одна з її найпотужніших функцій, можливо, найголовніша, полягає саме у можливості втілення аналізу. Це й є головна роль онтології. Мета цієї статті зовсім не полягає у звуженні спектру методологічних можливостей шляхом заборони певного методу. Навпаки, я намагаюся розширити спектр можливостей, критикуючи той факт, що певний метод є універсальним на певний період часу. Головною метою повинен бути плюралістичний форум, де чітко визначена концепція онтології та її критичне пояснення займають своє місце серед всіх можливих компонентів економіки, як соціально теоретизування. Я особисто переконаний в тому що, якщо цього буде досягнуто, ми знов зможемо бути оптимістично налаштованими відносно можливостей економіки в найбільш корисний та пояснювальний спосіб.

Загальна думка, до якої я веду, полягає в тому, що кожен з нас робить внесок у контекст розвитку теорій. Ми завжди знаходимося у певних обставинах, з досить визначеними соціально-культурно-політичними інтересами. Роблячи внесок, ми діємо на наші ситуативні інтереси, оцінюємо, та визначаємо перспективи. І цього не уникнути. Не уникнути також і висновку, що завжди існує емпіричне підґрунтя для наших особливих прагнень, орієнтацій, виправдань тощо. Як будь-який теоретичний проект, висвітлений тут онтологічний проект є продуктом свого місця та часу, і мотивується розробниками та цілями розроблення.

Але все це не зменшує очевидну цінність поширення онтологічного проекту на розроблення соціальних теорій. Занадто довго соціологічні теоретики діяли, керуючись припущенням, що методи та цілі можуть бути визначені більш-менш як апіорі, не зважаючи на природу матеріалів, до яких мають застосовуватися методи, або ж на контексти (включаючи культурні, релігійні, етнічні, гендерні преедумови), а отже, справжні потреби населення, на користь якого вони і претендують працювати. З огляду на це, не дивно, що така дисципліна, як економіка знаходиться у безладі і не знає, куди саме рухається. Також не важко побачити те, як можна легко виправити ситуацію: шляхом переорієнтації розроблення соціальних теорій на залучення онтології до розроблення своїх теорій та повернення її назад, до важливих наукових дисциплін. Насправді, уже з'являються ознаки того, що онтологія поступово знову стає шанованою наукою.

Як все це працюватиме на практиці, звичайно буде залежати не лише від онтології, але й від ресурсів, включаючи соціально-культурну ситуацію та від підходів дослідника. Але є всі підстави, щоб зробити припущення, що повернення до успішної розробки соціальних теорій особливо в економіці, залежить від таких наукових дисциплін, які не лише виживають, але й значно можуть розвиватися. ■

Переклад *Сергій Кисіль*
Підготували *Наталка Мороз,*
Тайса Стадніченко

Література

- Baumol, William J. 1992. Towards a Newer Economics: The Future Lies Ahead. In John D. Hey (ed.). 1992.
- Blaug, Mark. 1997. Ugly Currents in Modern Economics, Options Politiques. (September): 3-8.
- Castells, Manuel. 1996. The Rise of The Network Society, Oxford: Blackwell.
- Coase, Ronald. 1999. Interview with Ronald Coase, Newsletter of the International Society for New Institutional Economics, Vol 2, No. 1 (Spring).
- Dicken, Peter. 1998. Global Shift, London: Paul Chapman.
- Dore, Ronald (ed.). 1995. Convergence or Diversity? National Modes of Production in a Global Economy, New York: Cornell University Press
- Friedman, Milton. 1999. Conversation with Milton Friedman in Snowdon B. and Vane H. (ed.). Conversations with Leading Economists: interpreting modern macroeconomics, 124- 44, Cheltenham: Edward Elgar.
- Gillies, Donald and Grazia Ietto-Gillies. 2002. 'Keynes's Notion of Causa Causans and its Application to the Globalisation Process' in Arestis, P., Desai, M. and Dow, S. (eds.), Methodology, Microeconomics and Keynes, Essays in honour of Victoria Chick, Volume Two, London: Routledge
- Graca Moura, Mario da. 1997. Schumpeter's Inconsistencies and Schumpeterian Exegesis: Diagnosing the Theory of Creative Destruction, PhD dissertation, Cambridge.
- Graca Moura, Mario da. 2002. 'Metatheory as the key to understanding: Schumpeter after Shionoya', Cambridge Journal of Economics, vol 26, No. 6.
- Guesnerie, Roger. 1997. Modelling and economic theory: evolution and problems. In Antoine DAutume and Jean Cartelier (eds.). 1997. 85-91.
- Held, David and Anthony McGrew (eds.). 2000. The Global Transformations Reader, Cambridge: Polity Press
- Hirst, Paul and Grahame Thompson. 1999. Globalization in Question, 2nd edition, Cambridge: Polity Press.
- Howell, David. 2000. The Edge of Now: New questions for democracy and the network age, London: Macmillans.
- Ingham, Geoffrey. 1996. 'Money is a Social Relation' Review of Social Economy, Vol LIV, Winter, pp 507-530. Reprinted in Fleetwood, S. (ed.) (1999) Critical Realism in Economics: Development and Debate, London (Routledge).
- Jameson, Fredric. 1991. Postmodernism: The Cultural Logic of Late Capitalism, London: Verso.
- Kozel-Wright, Richard and Robert Rowthorn. 1998. 'Spill for Choice? Multinational Corporations and the Geography of International Production', Oxford Review of Economic Policy 14(2): 74-92.
- Lawson, Clive. 1995. Realism and Institutionalism: John R. Commons, Carl Menger and Economics with Institutions, PhD dissertation, Cambridge.
- Lawson, Clive. 1996. 'Realism, Theory and Individualism in the Work of Carl Menger', Review of Social Economy, Volume LIV, No. 4, Winter, pp.445-464. Reprinted in Fleetwood (ed.) 1999.
- Lawson, Tony. 1997. Economics and Reality, London and New York: Routledge

- Lawson, Tony. 1999. Developments in Economics as Realist Social Theory, in Steven Fleetwood (ed.), Critical Realism in Economics: development and debate, London and New York: Routledge.
- Lawson, Tony. 2003. Reorienting Economics, London and New York: Routledge.
- Leamer, Edward E. 1978. Specification Searches: Ad hoc inferences with non-experimental data, New York: John Wiley and Sons.
- Leontief, Wassily. 1982. Letter in Science, 217: 104-7.
- Lipse, Richard, G. (2001). Successes and failures in the transformation of economics Journal Of Economic Methodology, Vol. 8, No. 2 (June): 169-202.
- Lucas, Robert E.. 1986. Adaptive Behaviour Economic Theory, Journal of Business 59(4).
- Marx, Karl. 1974. Capital: Volume 1, Ed: Frederick Engels, London: Lawrence and Wishart.
- Pratten, Stephen. 1994. Forms of Realism, Conceptions of Science And Approaches to Industrial Organisation, PhD dissertation, Cambridge.
- Pratten, Stephen. 1998. 'Marshall on Tendencies, Equilibrium and the Statical Method', History of Political Economy, vol. 30, no. 1, pp. 121-62.
- Sterling, Richard W. 1974. Macropolitics: International Relations in a Global Society, New York: Knopf
- Strassmann, Diana. 1994. Feminist Thought and Economics; Or, What do the Visigoths Know? American Economic Review, Papers and Proceedings: 153-158.

Позастудійні читання

Ця книга орієнтована передусім на практиків - спеціалістів з маркетингу, менеджерів, підприємців, але також буде цікава студентам і викладачам економічних вузів.

Завдяки цій практичній праці Ви швидко адаптуєте свої знання та навички до нових проблем та можливостей, що створюються гіперконкуренцією, глобалізацією та Інтернетом.

Книжку можна придбати в Інтернет-магазині "Бамбук" www.bambuk.com

